

Przyjmowane perspektywy innych ludzi: wybrane społeczne i poznawcze aspekty zjawiska

Mgr Alicja Gniewek

Promotor: prof. dr hab. Anna Szuster-Kowalewicz

STRESZCZENIE

Przyjmowane perspektywy innych ludzi: wybrane społeczne i poznawcze aspekty zjawiska

Przyjmowanie perspektywy to wielowymiarowy konstrukt. Jego elementy są obecne m.in. w teorii umysłu, empatii czy inteligencji emocjonalnej. Pojawia się w kręgu zainteresowań psychologii rozwojowej, poznawczej, społecznej, a także neuropsychologii. Stosunkowo mało jest jednak prac, w których podejmuje się próby integrowania wyników badań z różnych obszarów.

Celem niniejszej rozprawy jest zatem eksploracja związków pomiędzy różnymi aspektami przestrzennego przyjmowania perspektywy, a także wskazanie na jego społeczne konsekwencje. Skoncentrowano się na znaczeniu indywidualnych kompetencji przyjmowania społecznej perspektywy (głównie egzocentryzmu), kontroli uwagi oraz wysiłku poznawczego dla efektywności przyjmowania przestrzennej perspektywy. Poszukiwano odpowiedzi na pytania o to: (1) czy dyspozycyjne kompetencje przyjmowania społecznej perspektywy mają znaczenie dla efektywności przyjmowania perspektywy przestrzennej; (2) jakie są regulacyjne konsekwencje przestrzennego przyjmowania perspektywy w obszarze społecznych ustosunkowań; (3) czy trening funkcji wykonawczych (kontroli uwagowej) będzie optymalizował efektywność przyjmowania perspektywy przestrzennej oraz (4) czy dyspozycyjna kompetencja będzie modyfikowała ten wpływ.

Całość programu badawczego miała charakter eksperymentalny. W pierwszej części (badania I-III) koncentrowano się na pomiarze efektywności przyjmowania perspektywy

przestrzennej. W tym celu opracowano autorskie narzędzie *Regał*, które trafnie różnicowało czasy odpowiedzi oraz wielkość angażowanych zasobów poznawczych, w zależności od warunków przyjmowania perspektywy przestrzennej, nie modyfikując jednak poprawności odpowiedzi. Rotacja perspektywy przestrzennej okazała się być najbardziej wysiłkowym procesem. Ujawniono także efekt facylitacji społecznej (badanie II) – sama konieczność przyjęcia perspektywy drugiego człowieka zwiększała obciążenie poznawcze i wydłużała czasy odpowiedzi, nawet w warunkach, gdy perspektywa innego była współdzielona – tożsama z perspektywą podmiotu. Jednocześnie uzyskano rezultaty wskazujące na negatywny związek pomiędzy obciążeniem poznawczym – wywołanym przyjmowaniem perspektywy przestrzennej – a społecznymi ustosunkowaniami wobec innych ludzi (badanie III).

Druga część badań skupiła się na poszukiwaniu związków pomiędzy aktywizacją (badanie IV) bądź trenowaniem (badanie V) kontroli uwagowej, uznawanej za przejaw funkcji wykonawczych, dyspozycyjną umiejętnością przyjmowania społecznej perspektywy a efektywnością przyjmowania perspektywy przestrzennej. Rezultaty ukazały odmienną regulacyjną rolę różnych przejawów kontroli uwagi – samej aktywizacji, trenowania oraz czasu i poprawności hamowania automatycznych odruchów – zależnie od indywidualnej kompetencji przyjmowania społecznej perspektywy (egzocentryzmu). Ujawnił się niespecyficzny transfer umiejętności – kontroli uwagi towarzyszyło większe hamowanie w zadaniu kolejnym, chociaż manifestowało się ono inaczej u osób o wysokim i niskim poziomie egzocentryzmu, odpowiednio usprawniając bądź spowalniając proces przyjmowania perspektywy przestrzennej.

Zgromadzone rezultaty poszerzają wiedzę na temat zjawiska przestrzennego przyjmowania perspektywy, wskazując (co bardziej oczywiste) udział czynników poznawczych, jak i (co mniej intuicyjne) znaczenie społecznych kompetencji. Ukazują także

możliwości rozwijania jej poprzez oddziaływanie na funkcje wykonawcze i ćwiczenie kontroli uwagi.

Słowa kluczowe: przyjmowanie perspektywy innego, egzocentryzm, przestrzenne przyjmowanie perspektywy, funkcje wykonawcze, kontrola uwagi, antysakkad, transfer uczenia się

ABSTRACT

Perspective taking is a complex and multidimensional concept. Its elements are present i.a. in the theory of mind, empathy or emotional intelligence. It is the interest of cognitive, developmental, social and neuropsychology. Nonetheless, there is still little research that would integrate accomplishments across those different areas.

The aim of the dissertation was to explore the links between social and cognitive aspects of perspective taking, as well as the presentation of their social consequences. The influence of individual social perspective taking competence (mainly exocentrism), attentional control and cognitive resources on effectiveness of spatial perspective taking were the focus for the presented research. Answers to following questions were explored: 1) does the dispositional perspective taking competence bear any meaning for the effectiveness of spatial perspective taking?; 2) what are the regulatory consequences of spatial perspective taking for social attitudes? 3) does the training of executive functions (attentional inhibition) will optimize the effectiveness of spatial perspective taking?; and 4) does the dispositional competence will modify that relationship?

The whole research programme was experimental. In the first part (studies I-III) the measurement of spatial perspective taking was explored. In order to do that an original software application „Bookshelf” was developed. The application accurately differentiated response times and the amount of cognitive overload, without modifying the correctness of answers. The rotation of the spatial perspective turned out to be the most resource consuming process. Additionally, a social facilitation effect was revealed (study II) – the sole necessity of taking the perspective of another person consumed more cognitive power and lengthened the response times, even when that perspective was aligned with the perspective of the subject. At

the same time results showed a negative relationship between the cognitive overload – induced by the perspective taking – and attitudes towards other people (study III).

The second part of the research focused on finding the relationship between activation or training of attentional inhibition, recognized as manifestations of the executive functions, dispositional competence of social perspective taking and effectiveness of spatial perspective taking. The results showed a different regulatory role of distinct manifestations of attentional control – its mere activation, training or time and correctness of inhibiting the automatic reflexes – depending on the individual competence of perspective taking (exocentrism). A nonspecific transfer was revealed – after the attentional control task, inhibition occurred in an another, following task. However, the inhibition process manifested itself differently, depending on the higher or lower level of disposition of the competence, improving (shortening) or prolonging the process of spatial perspective taking, accordingly.

Our findings broaden the knowledge of the perspective taking phenomenon, indicating the obvious part of cognitive factors in it, as well as (which is less intuitive) the meaning of social competences. Moreover, they show the possibilities of developing the process of perspective taking by affecting the executive functions and training the attentional control.

Keywords: perspective taking, exocentrism, spatial perspective taking, executive functions, attentional control, antisaccade-task, learning transfer.